

3.3.2020

Dnro TAS/32/2020

Sosiaali- ja terveysministeriö
Johtaja Liisa Siika-aho

KUULEMISTILAISUUS PERHEVAPAAUUDISTUKSESTA

Tasa-arvovaltuutettu kiittää tilaisuudesta osallistua hallituksen perhevapaaudistusta koskevaan kuulemiseen 25.2.2020. Kuulemistilaisuuden ohella tasa-arvovaltuutettu haluaa tuoda esiin muutamia seikkoja myös kirjallisesti uudistuksen jatkovalmistelua varten. Kommentit pohjautuvat perhevapaatyöryhmän valmisteleman vanhempainrahajärjestelmän pohjamallin esittelydioihin.

1. Yleistä

Perhevapaaudistuksen tavoitteiksi mainitaan muun muassa perhevapaiden ja hoitovastuun nykyistä tasaisempi jakautuminen vanhempien kesken ja lapsen edun toteutuminen. Uudistuksella tavoitellaan erityisesti sitä, että isät pitäisivät nykyistä suuremman osan perhevapaista. Perhevapaiden käytön epätasainen jakautuminen vaikuttaa merkittävästi sukupuolten tasa-arvon toteutumiseen työelämässä. Tämän vuoksi tasa-arvovaltuutettu pitää tärkeänä perhevapaiden uudistamista tavalla, jolla lisätään merkittävästi isille korvamerkittyjä vapaita. Tasa-arvovaltuutetun näkemyksen mukaan perhevapaiden ja hoivavastuun tasaisempi jakautuminen vanhempien ja ylipäättään naisten ja miesten välillä edistää tasa-arvoa ja perheiden hyvinvointia.

Tasa-arvovaltuutettu pitää tärkeänä myös perheiden monimuotoisuuden huomiointia ottamista. Perhevapaaudistuksen tavoitteeksi asetettu kaikkien perhemuotojen yhdenvertainen huomioiminen on siten kannatettavaa.

Jatkovalmistelun suhteen tasa-arvovaltuutettu korostaa erityisesti uudistuksen vaikutusten arviointia samapalkkaisuuden näkökulmasta. Erityistä huomiota on kiinnitettävä siihen, miten korvausjärjestelmässä käytettävä sukupuolineutraali kieli vaikuttaisi työ- ja virkaehtosopimuksissa turvattuihin palkallisiin äitiys- ja isyysvapaajaksoihin. Naisten kohdalla palkalliset vapaajakso ovat tällä hetkellä pidemmät, joten mahdolliset vaikutukset ulottuvat erityisesti naisiin.

Uudistuksen yhdeksi tavoitteeksi mainitaan erilaiset joustomahdollisuudet. Jatkovalmistelussa on tärkeää kiinnittää huomiota siihen, milloin ja miten vanhemmat haluavat vapaansa ajoittaa ja rytmittää. Erilaiset joustot auttavat osaltaan tasamaan perhevapaiden jakautumista vanhempien kesken. Joustot tarjoavat myös ratkaisukeinoja perheiden arjen käytännön haasteisiin.

2. Vanhempainrahopäivien jakautuminen tasaisesti vanhempien kesken

Perhevapaauudistus ehdotetaan toteutettavaksi siten, että vanhempainpäivärahaudet pitenisivät nykyisestä ja yhtäjaksoisesti pidettynä ne riittäisivät siihen saakka, kunnes lapsi on reilut 13 kuukautta vanha. Lapsen molemmille vanhemmille ehdotetaan yhtä pitkää vanhempainpäivärahaa. Omista vanhempainrahopäivistä voisi luovuttaa toiselle vanhemmalle tai puolisolalle tietyn määrän.

Tällä hetkellä äidit käyttävät valtaosan perhevapaista. Vuonna 2016 äidit pitivät vanhempainpäivärahopäivistä 90 % ja isät 10 %¹. Kelan tilastokatsauksesta (8.11.2019) käy ilmi, että isät saavat vanhempainpäivärahaa keskimäärin 36 arkipäivältä eli he ovat isyys- tai vanhempainvapaalla noin kuusi viikkoa. Tavallisesti isyysvapaata pidetään samaan aikaan, kun äiti saa äitiys- tai vanhempainrahaa. Joka neljäs isä ei käytä vapaita lainkaan lapsen saatuaan.²

Perhevapaiden käytön epätasainen jakautuminen vaikuttaa merkittävästi sukupuolten tasa-arvon toteutumiseen työelämässä. Se vaikuttaa kielteisesti naisten ura- ja palkkakehitykseen ja 20 – 40 -vuotiaiden naisten kokemaan syrjintään³. Perhevapaiden tasaisemmalla jakautumisella olisi siten merkitystä sukupuolten tasa-arvon toteutumiselle. Se myös vahvistaisi isien roolia vanhempana ja edistäisi lasten ja perheiden hyvinvointia.

Tutkimuksien mukaan isien perhevapaiden käyttöä ovat lisänneet sellaiset uudistukset, joilla on lisätty isien korvamerkittyä osuutta perhevapaista⁴. Tästä syystä tasa-arvovaltuutettu pitää tärkeänä perhevapaauudistuksen toteuttamista tavalla, jolla lisätään merkittävästi isille korvamerkittyjä vapaita. Valtuutettu on suositannut tätä muun muassa Eduskunnalle 2018 antamassaan kertomuksessa⁵.

Pohjoismaiden ministerineuvoston julkaiseman tuoreen raportin mukaan erityiset isäkuukaudet ovat todistetusti kaikkein tehokkain tapa saada miehet pysymään pitkään kotona lastensa kanssa⁶. Raportin mukaan isien pitämiin vapaisiin vaikuttaa heidän oman halukkuutensa ja työpaikan osoittaman tuen sijaan etupäässä se, miten perhevapaat on järjestetty yhteiskunnassa. Mitä enemmän vapaaviikkoja on korvamerkittyinä pelkästään isille, sitä enemmän isät niitä käyttävät. Isien on myös helpompi perustella perhevapaalle jäämistään, jos heille on kiintiöity osuus.

Raskauteen ja vanhemmuuteen, kuten perhevapaiden käyttämiseen, perustuva syrjintä on jatkunut suomalaisessa työelämässä vuosikymmeniä. Se on vaikuttanut erityisesti naisten asemaan. Myös lapsettomat synnytyksiensä olevat naiset ovat joutuneet kokemaan syrjintää. Jopa puolet tasa-arvovaltuutetulle tulevista

¹ Kela (2018). Kelan lapsiperhe-etuustilasto 2018. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/303480>

² Kela (2019). Vanhempainpäivärahaa saaneiden isien määrä väheni. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/306767>

³ Salmi, Minna ja Närvi, Johanna (2017). Johdanto. Teoksessa Minna Salmi ja Johanna Närvi (toim.) Perhevapaat, talouskriisi ja sukupuolten tasa-arvo. Helsinki. THL. <https://www.julkari.fi/handle/10024/135216>

⁴ Salmi, Minna & Närvi, Johanna (2017). Johdanto. Teoksessa Minna Salmi ja Johanna Närvi (toim.) Perhevapaat, talouskriisi ja sukupuolten tasa-arvo.

⁵ Tasa-arvovaltuutettu (2018). Tasa-arvovaltuutetun kertomus eduskunnalle. <https://www.tasa-arvo.fi/-/tasa-arvovaltuutetun-ensimmainen-kertomus-eduskunnalle-suomessa-on-edelleen-merkittavia-tasa-arvo-ongelmia>

⁶ Cederström, Carl (2019). State of Nordic Fathers. Nordic Council of Ministers. <http://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:1367228/FULLTEXT01.pdf>

työelämäyhteydenotoista on liittynyt syrjintään raskauden tai perhevapaiden perusteilla. Yhteydenotot koskevat erityisesti naisilla määräaikaisten palvelussuhteiden jatkamatta jättämistä. Vaikka työntekijä olisi ollut monessakin peräkkäisessä työsuhteessa, työsuhdetta ei jatketa raskauden tultua ilmi tai henkilön ilmoitettua perhevapaalle jäämisestään. Syrjintää esiintyy myös rekrytointitilanteissa. Esimerkiksi jo tehty rekrytointipäätös on saatettu perua, kun työntekijä on saanut tietää työntekijän raskaudesta. Työhönottotilanteissa on saatettu kysyä työntekijän perhesuunnitelmista ja lapsista tai lastenhoitojärjestelyistä. Syrjintäepäilyt ovat voineet liittyä myös työsuhteen päättämiseen koeajalla.

Perhevapaalta paluuseen liittyvä syrjintä ilmenee tasa-arvovaltuutetulle tulevissa yhteydenotoissa esimerkiksi siten, että perhevapaalla olevan sijainen vakinaistetaan ja tämä jatkaa perhevapaalta palaavan työntekijän työtehtävissä. Perhevapaalta palaava työntekijä joko irtisanotaan tai hänelle annetaan muita töitä, jotka eivät vastaa hänen aiemmin tekemiään töitä. Perhevapaalta palaavan työntekijän työtehtävät saattavat myös loppua tai hävitä erilaisten uudelleenjärjestelyjen tai organisaatiomuutosten seurauksena.

Tilastokeskuksessa selvittiin 2018 raskaussyrjinnän yleisyyttä ensimmäistä kertaa osana työvoimatutkimusta⁷. Sen mukaan syrjintään liittyvä määräaikaisuuden jatkamatta jättäminen koski 11.000 naista ja 17.000 naista vaihtoi työpaikkaa tai työtehtävää, koska tehtävät olivat muuttuneet tai hävinneet vapaan aikana tai tilalle oli palkattu toinen henkilö. Tasa-arvovaltuutettu uskoo, että perhevapaiden tasaisempi jakaminen parantaisi erityisesti naisten työmarkkina-asemaa. Lisäksi uudistuksen toteuttaminen ja perhevapaiden tasaisempi jakaminen vähentäisi todennäköisesti naisten raskauden tai perhevapaiden perusteella kokemaan syrjintää.

Perhevapaiden aiheuttamat riskit työuralle, palkkakehitykselle ja eläkkeisiin kohdistuvat pääosin naisiin. Perhevapaiden tasaisemmalla jakamisella ja lapsen molemmille vanhemmille kiintiöidyillä vapailta voidaan vaikuttaa siihen, että perhevapaista tulee työmarkkinoilla normaali asia sekä naisille että miehille. Pitkällä tähtäimellä tällä on vaikutusta myös sukupuolistereotyyppien purkamiseen ja sitä kautta segregaaation purkamiseen.

Tasa-arvovaltuutettu pitää lähtökohtaisesti hyvänä asiana sitä ehdotuksen lähtökohtaa, että vanhempainvapaajärjestelmässä siirrytään sukupuolineutraaliin kielenkäyttöön. On kuitenkin jatkossakin huolehdittava siitä, että perhevapaiden pitämisestä kerätään tilastotietoa sukupuolittain eriteltynä. On myös tärkeää arvioida, vaikuttaako uudistus työ- ja virkaehtosopimuksissa sovittuihin palkallisiin äitiys- ja isyysvapaisiin.

Tasa-arvovaltuutettu ehdottaa lisäksi harkittavaksi, pitäisikö ehdotuksessa määrittellä joitakin erityisiä perusteita sille, että osan omasta kiintiöstä voisi siirtää toiselle vanhemmalle tai puolisolalle, ja olisiko siirtämisen edellytyksenä lisäksi tietyn vähimmäisosan pitäminen omasta kiintiöstä.

⁷ Keyriläinen Marianne (2019). Perhevapaiden vaikutus työuraan. Tilastokeskus. <http://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2019/perhevapaan-vaikutus-naisten-urakehitykseen-kielteisempi-korkeakoulutetuilla/>

3. Tasa-arvon vahvistuminen työelämässä ja sukupuolten välisten palkka- ja eläke-erojen pieneneminen pitkällä tähtäimellä

Tasa-arvovaltuutettu pitää tärkeänä perhevapaaudistuksen pidemmän tähtäimen tavoitetta sukupuolten välisten palkka- ja eläke-erojen pienentämisestä.

Uudistuksen vaikutukset on arvioitava tarkoin. Erityisesti sukupuolivaikutuksien arvioinnissa on otettava huomioon se, että useissa voimassaolevissa työ- ja virkaehtosopimuksissa on määräyksiä äitiys- ja isyysvapaan palkallisuudesta. Perhevapaaudistuksen pohjamallin perusteella ei voi arvioida, mitä näille tulee tapahtumaan. Tasa-arvovaltuutettu toivoo, että uudistuksen jatkovalmistelussa pidettäisiin mielessä samapalkkaisuuden edistämisvelvoite.

4. Perheiden monimuotoisuuden ottaminen huomioon

Ehdotuksen mukaan vanhempainrahapäiviä olisi yhtä paljon riippumatta siitä, onko kyse biologisen vai adoptiolapsen vanhemmasta ja riippumatta vanhemman sukupuolesta. Uudistuksessa ehdotetaan myös, että yksinhuoltavanhemmalla olisi oikeus käyttää molempien vanhempien vanhempainrahakiintiöt ja että monikkoperheet huomioidaan vanhempainrahapäivien määrässä. Ehdotukseen sisältyy raskaana olevalle vanhemmalle oma noin kuukauden päivärahajakso ennen vanhempainrahan alkua. Etuuskien sitominen sukupuoleen poistuisi.

Tasa-arvovaltuutettu pitää tärkeänä uudistuksen tavoitetta ottaa huomioon perheiden monimuotoisuus. Noin kolmasosa suomalaisista perheistä on tavalla tai toisella monimuotoisia (yksinhuoltajaperheet, adoptioperheet, sateenkaariperheet ja kaksos- ja kolmoslasten perheet jne). Jatkovalmistelussa on hyvä varmistaa, että erilaiset perheet, perhesuhteet ja näiden erityistarpeet tulevat otetuiksi huomioon mahdollisuuksien mukaan. Esimerkiksi monikkoperheiden vanhemmilla voi olla muita suurempi tarve olla perhevapaalla yhtä aikaa.

Äitiysvapaata on perusteltu aikaisemmin nimenomaan sillä, että se mahdollistaa äidin valmistautumisen synnytykseen sekä raskaudesta ja synnytyksestä toipumisen. Raskaudesta ja synnytyksestä toipuminen on hyvin yksilöllistä, eikä tätä saisi unohtaa. Jatkovalmistelussa selvitettäneen myös, miten menetellään, jos raskaana oleva vanhempi on estynyt käyttämästä kuukauden päivärahajaksoaan esimerkiksi raskaudessa tai synnytyksessä ilmenevien komplikaatioiden tms. vuoksi tai jos hän kuolee. Omat säännökset tarvitaan myös niiden tilanteiden varalle, joissa lapsi syntyy kuolleena. Lisäksi on hyvä pohtia mahdollisesti pidemmän ja vanhempien samanaikaisen perhevapaaan tarve niissä tilanteissa, joissa lapsi syntyy ennenaikaisesti tai joissa lapsella on muita vakavia terveydellisiä ongelmia, minkä vuoksi hän esimerkiksi tarvitsee erityistä hoitoa tai hoivaa.

5. Joustavuuden lisääminen perhevapaiden ajankohdissa ja pitämisessä

Perhevapaaudistuksen lähtökohtana on se, että vanhemmat voisivat käyttää vanhempainrahaa joustavasti siihen saakka, kunnes lapsi täyttää kaksi vuotta. Lisäksi ehdotetaan, että vanhempainrahaa voisi käyttää lyhyissä pätkissä tai yksittäisinä päivinä. Tasa-arvovaltuutettu pitää tätä lähtökohtaa hyvänä.

Perhevapaauudistuksen tavoitteena on toimeenpanna lainsäädäntöön Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2019/1158 vanhempien ja omaistaan hoitavien työ- ja perhe-elämän tasapainottamisesta (jäljempänä tasapainodirektiivi). Tasa-arvovaltuutettu pitää tärkeänä, että jatkovalmistelussa tarkasteltaisiin direktiivin mahdollistamia joustavia työjärjestelyjä niiden työntekijöiden kohdalla, jotka ovat enintään kahdeksan vuoden ikäisen lapsen vanhempia tai jotka hoitavat omaisiaan.

Työn ja perhe-elämän tasapainottaminen on edelleen huomattava haaste monille vanhemmille ja työntekijöille, joilla on hoivavelvoitteita. Jouston mahdollisuudet lisäävät todennäköisyyttä siihen, että kumpikin vanhempi käyttää oikeuttaan vanhempainvapaaseen. Tämän vuoksi on tärkeää, että vapaata voidaan myöntää esimerkiksi kokoaikaisena tai osa-aikaisena, vuorotellen tai muilla joustavilla tavoilla. Työntekijöiden on tärkeää saada joustavia työaikajärjestelyjä hoivan mahdollistamiseksi. Tällaisia vaihtoehtoja ovat esimerkiksi erilaiset etätyöjärjestelyt, lyhennetty työaika tai muut joustavat työaikataulut.

Tasapainodirektiivissä mainitaan työntekijän oikeus palata joustavien työjärjestelyjen päätyttyä alkuperäiseen työskentelymalliin. Tältä osin tasa-arvovaltuutettu viittaa perhevapaalta palaamiseen liittyvään syrjintään. Tasa-arvovaltuutettu pitää tärkeänä syrjinnän ennaltaehkäisyä ja sitä, että syrjintää kokeneilla on käytössään riittävät oikeussuojakeinot.

Vanhemmat kaipaavat mahdollisuuksia työn ja perheen yhteensovittamiseksi ja lastenhoitovastuun vuorottelemiseksi. Kelan tuoreen kyselytutkimuksen mukaan isät suhtautuvat joustoihin äitejä jonkin verran myönteisemmin kysyttäessä joustomahdollisuuksien käyttämistä omassa perheessään. Äideistä 26 % ja isistä 33 % hyödyntäisi erittäin tai melko todennäköisesti mahdollisuutta käyttää vanhempainvapaata osaviikkoisesti niin, että pitämättömät päivät siirtyisivät myöhemmin käytettäväksi. Jos mukaan lasketaan myös vaihtoehdon ”mahdollisesti” valinneet, nousee vanhempainvapaiden osa-aikaiseen käyttöön myönteisesti suhtautuvien osuus huomattavasti.⁸

Osa-aikainen vanhempainvapaa mahdollistaisi sen, että vanhemmat voisivat vuorotella lapsen hoidossa keskenään ja näin pidentää lapsen kotihoitoaika. Käytännössä tämä tarkoittaisi todennäköisesti osa-aikaisen lastenhoidon ja osa-aikaisen työskentelyn yhdistämistä. Tämän myötä tarve myös kotihoidon tuen käytölle saattaisi pienentyä, mikä voisi osaltaan auttaa hallituksen asettamien työllisyystavoitteiden saavuttamista.

On myös syytä huomata, että Tilastokeskuksen Työn ja perheen yhteensovittaminen 2018⁹ -tutkimuksen mukaan miehillä on naisia paremmat vaikutusmahdollisuudet työpäivän pituuteen, työn ajoittumiseen, työn alkamis- ja päättymisaikaan ja lomien/vapaiden ajankohtiin sekä mahdollisuus ottaa vapaapäivä lasten hoitamisen takia (ml. äkillisesti sairastunut lapsi). Tutkimuksen mukaan naiset ovat silti

⁸ Kela (2020). Uunituore kyselytutkimus antaa tietoa siitä, mitä mieltä vanhemmat ovat perhevapaiden uudistamisesta. Kyselytutkimus. https://tutkimusblogi.kela.fi/arkisto/5177?utm_source=uutiskirje&utm_medium=email&utm_campaign=Tutkimusinfo

⁹ Tilastokeskus (2019). Kumpi joustaa – työ vai perhe? <http://www.tilastokeskus.fi/tietotrendit/artikkelit/2019/kumpi-joustaa-tyo-vai-perhe/>

miehiä useammin sairaan lapsen kanssa kotona. Tämä puoltaa sitä, että joustomahdollisuuksia perhevapaisiin lisätään nimenomaan lainsäädäntöteitse sen sijaan, että odotettaisiin työpaikkojen käytäntöjen muuttumista joustavamiksi.

Tasa-arvovaltuutettu pitää myönteisenä sitä lähtökohtaa, että työajan joustoja lisättäisiin niin lapsiperheiden osalta kuin esimerkiksi ikääntyvistä omaisista huolehtimiseksikin. Tämän ei kuitenkaan tulisi johtaa siihen, että näitä työajan joustoja – erityisesti ansiotasoa alentavaa osa-aikatyötä – käyttäisivät niin lasten kuin ikääntyvien omaistenkin kohdalla etupäässä naiset. Tämä voisi heikentää entisestään heidän työmarkkina-asemaansa erilaisissa elämänvaiheissa ja altistaa heitä perhetilanteesta johtuvalle syrjinnälle. Ansiotason aleneminen osa-aikatyön myötä voi myös kasvattaa sukupuolten palkkaeroa ja lisätä eläkeläisköyhyyttä, joka on erityisesti naisten ongelma.

6. Lopuksi

Sukupuolten tasa-arvon edistäminen on ollut yksi perhevapaaudistuksen tärkeimmistä pitkän linjan tavoitteista. Perheiden arjessa päätöksentekoon todennäköisesti kuitenkin arkisemmat seikat. Vanhempainvapaiden jakautumiseen ja lastenhoitoon liittyviin ratkaisuihin vaikuttavat muun muassa vanhempien työmarkkina-asema, työtehtävien luonne, tulotaso ja päivähoitojärjestelmän toimivuus. Nähtäväksi jääkin, miten perheet tarttuvat uudistuksen tarjoamiin mahdollisuuksiin hoitovastuun tasa-arvoisemmasta jakamisesta. Joustot voivat osaltaan tasata merkittävästi perhevapaiden jakautumista vanhempien kesken, jos ne pystyvät tarjoamaan ratkaisukeinoja perheiden arjen käytännön haasteisiin. Tavoitteiden saavuttamiseksi tarvitaan myös muutoksia asenteisiin ja palvelujärjestelmiin.

Tasa-arvovaltuutettu Jukka Maarianvaara

Tämä asiakirja on lähetetty vastaanottajalle sähköisesti. Asiakirjan allekirjoitettu taltiokappale säilytetään tasa-arvovaltuutetun toimistossa.